

BORIVÓ SZOKÁSOK SZABADKÁN, AVAGY BACCHUS ÉS SZABADKA

Mondanom sem kell, hogy eleink is értettek az élcélődő, meredek humorhoz! Ékes bizonyíték erre az a levéltári dokumentum, nyomtatvány, mely nemrég került kezem ügyébe, és amely a *Bort igyunk-e vagy pálinkát?* hangzatos címet viseli.

A dilemmát el nem döntő, sokat sejtető, vonzó csengésű cím arra készítette, hogy mohón átböngésszem a már sárguló naftalinos irományt. Bár küllemre, első pillantásra, szőlészeti-borászati szakirodalomnak véltem, az első sorok elolvasása után, a mosoly és kacagás határán már világossá vált, hogy itt egy mókás dologról van szó, rengeteg szatírával fűszerezve. Nem szaporítván tovább a szót, ragadjunk ki egy-egy idézetet a különböző fejezetekből!

A *pálinkaivás bűnre csábít* című fejezetben a következőket olvashatjuk: „A pálinkaivó nem törődik Istennel; nem imádkozik, templomba nem jár; nem jár pedig azért, mert a templomban azt tanítják, hogy részegségével ne tegye magát hasonlónak az oktalan állathoz, melynek esze nincs, hanem uralkodjék magán. Uralkodjék szomjúságán és minden kívánságain. De hogy is hallgathatná ő az ilyen beszédet szívesen, mikor érzi, hogy neki már nincs annyi ereje, hogy nyakára nőtt kívánságainak parancsolni tudjon; no meg, valljuk meg az igazat, nem csak nem bír, de nem is akar megválni a pálinkaivás élvezetétől, mert ő ennél nagyobb gyönyört, ehhez fogható örömet, boldogságot nem ismer a széles világon. Olyan éppen, mint a tormába esett féreg; ez is azt gondolja, hogy a tormánál édesebb eledel nincsen a világon.”¹ Vagy pl. a következő sorok is igen szívbemarkolóak: „A pálinkaivó nem törődik családjával. Feleségének élete, éjjele-nappala csupa keserűség; gyermekeinek kenyeré a nélkülözés, ruházata a mezítelenség. Háza tájékára közelíteni sem mer a béke galambja; mert a czivakodás ördöge ott mindennapos vendég. S minthogy a pálinkaivónak is vannak derült, tiszta pillanatai, mikor aztán rongyoskodik, kesergő feleségén, éhező, siránkozó gyermekein megesik a szíve, hogy szívet ettől a fájdalomtól megkímélje, ismét a zsibbasztó szerhez, a pálinkához folyamodik, hogy ne kelljen látnia, ne kelljen átéreznie családjá inségét és nyomorúságát, a melynek – jól tudja – senki más, csupán csak ő az okozója.”²

A *pálinkaivás elbutít* című fejezetre sem lehet rábízni a „lány szöveg” jelzőt: „Aki eszének hasznát nem tudja venni, az olyanról azt mondjuk,

hogy buta. Nem nehéz pedig meggyőződni arról, hogy semmi sem teszi annyira butává az embert, mint a pálinkaivás. A kinek módjában áll, hogy néha megfordulhat az iskolában, tapasztalhatja, hogy míg némely gyermek a tanító egyszerű elmondásából is képes a leczkét megérteni; addig vannak gyermekek, a kiknek fejében akkor sem tudna megállani a tudni való, ha tölcserrel öntenék bele. Az ilyen buta gyermek csak megeg, mikor a többi folyékonyan olvas; tízig-húszig is csak nehezen számol az ujján, mikor más egykortársú gyermek könnyen fejt meg a legnehezebb számtani feladványt. S ha az ember e szomorú jelenség okát kutatja, csakhamar rájön, hogy rendszeren azon szerencsétlen szülők gyermekei szenvednek ebben a rettenetes bajban, a kik a pálinkaivás bilincset nyögik; a kik e lélekölő méregre talán már a pólyában rászoktatták a gyermeket, hogy jobban aludjék . . . stb.”³

A pálinkaivás sorvaszt és öl című fejezet is tartalmaz egy-két kemény megállapítást: „A ki az iskolában gyakrabban megfordul, gyakorlott szemével megismeri azt a szegény, szánandó gyermeket, akibe pálinkafogyasztó szülei a sorvadás csíráját már fogantatáskor beleoltották. A mely gyermek szemében nem villog az elevenség, a kinek arcszínje szinte olyan szennyes fehér, mint a penészgombáé, kivált, ha meg az észjárása, felfogása is lomha és nehézkes, ha elszorul is az ember szíve, de bátran kimondhatja felette a szentenciát: édes gyermekem, te is idő előtt fogsz leszakadni az élet fájáról.”⁴ Természetesen nem valószínű, hogy a fenti kizárólagos megállapítással a pedagógusok népes tábora maradéktalanul is egyetért. A statisztikai adatok hitelességére is komoly árnyékot vet a következő diagnosztika: „Mindnyájan tudjuk, hogy az emberek legnagyobb része tüdővészben, tüdősorvadásban pusztul el. Azt meg a statisztika bizonyítja megcáfolhatatlan számbeli adatokkal, hogy száz tüdővész-es ember közül kilenczven a maga vagy szülei által elfogyasztott pálinkának köszönheti, hogy sorvadásba esett.”⁵

Zárjuk a fenti példákat még két hasonló, úgyszintén „megbízható” statisztikai adata hivatkozva: „Csalhatatlan számokkal igazolja a statisztika, hogy édes hazánk azon vidékeiről vándoroltak ki legtöbben Amerikába, a mely vidékeken a pálinkafogyasztás legjobban el van hatalmasodva. A mi világosan annyit jelent, hogy a borral élő lakosság nem könnyen hagyja el apáinak földjét, azt a földet, mely neki a tejen, mézen, tiszta búzakenyéren kívül ilyen nemes, jó italt is terem.”⁶

Végül pedig az utolsó idézet: „Ki van mutatva hitelesen, hogy az 1873-iki nagy kolera ama szerencsétlen családokban pusztított legkegyetlenebbül, a melyek a pálinkaivásnak hódoltak; míg a borfogyasztó családokban egy-egy haláleset a legnagyobb ritkaság számba ment. S emlékezhetünk rá, hogy ama kétségbeeséssel, rettegéssel teljes napokban az orvosok is csak azt kommandáltak, hogy igyunk jó erős vörös bort; s bizonyára a jó vörös bornak köszönhető, hogy az orvosok közül, ama roppant veszély daczára, melyben a kolera idején forogtak, aránylag csak kevesen estek e rettenetes halálnak áldozatul.”⁷

Az 55 oldalas könyvecske csak úgy záporozik az elrettentő példázatoktól sárba tiporva, megalázva a pálinkázókat, ugyanakkor pedig egekig magasztalja és dicsóíti a borivókat. E könyvecskéről tudni kell, hogy a Magyar Szólistogazdák Országos Egyesületének megrendelésére készült. Irodalmi pályázatot tűztek ki megírására, 1904-ben jelent meg, és tulajdonképpen egyszerű reklámfogásnak szánták a borfogyasztás serkentésére, illetve a pálinkafogyasz-

tás mérséklésére. Bármennyire is vidám hangvitelű azonban az írás, mint az a következőkben kiderül, a háttérben igen komoly okok lapulnak, melyek nagyon is kívánatosá tették az ilyenfajta reklámot.

„Az 1875-ben Pancsován fellépő szőlőbetegség, a filoxéra (szőlőgyökértetű) az 1880-as évek második felétől óriási pusztítást végzett a történelmi borvidéken (pl. a Balaton felvidék, Buda környéke, a Mátra, Bükk és Tokaj hegyalja, a Küküllő-vidék, Szerémség stb.) 1885-től 1895-ig a Horvátország nélküli szőlőterület 360 000 ha-ról 200 000 ha-ra, a bortermelés 4,5 millió hl-ről 1,4 millió hektoliterre csökkent.”⁸ Más szőlőbetegségek térhódítása, mint pl. a peronoszpóra és lisztharmat csak tetézték az amúgy is súlyos károkat. Mind ebből az következett, hogy a bor magas ára a borfogyasztás drasztikus csökkenését vonta maga után, a gazdagok a sör, a köznép és a szegények mindinkább az olcsóbb pálinkafogyasztásnak hódoltak. Mindez hátrányosan befolyásolta a szőlőművelést, és a tönk szélére juttatta a szőlősgazdák több mint félmillió népes táborát. A szőlősgazdák kínjait még csak növelte az a tény, hogy színre léptek a borhamisítók, a piacot pedig elárasztották a lazább kötésű gyengébb olasz borok.

Mielőtt a könyvecskével kapcsolatos események fonalát tovább gombolyítanánk, elengedhetetlen néhány mondatban ismertetni városunk szőlészeti és borászati viszonyait a századforduló táján.

A szabadkai szőlőtermő körzet nagysága a több mint három évszázados társadalmi hatás eredményeként már meghaladta a 8000 holdat, a bortermelés mennyisége pedig jó esztendőben a 100 000 hektolitert. Ezen szám adatok már akkor is figyelemre méltók voltak, és tovább gyarapították nagy lendülettel fejlődő városunk gazdaságát. Óriási szerencse, hogy e vidéket (Duna–Tisza közti homokos terület) nem dúlta a filoxéra, vagy csak igen kis mértékben, mert az ún. immunis sovány homoktalaj nem kedvezett szaporodásának. Így vészelté át városunk a promontoriumok (termőterület) károsodása nélkül e nagy csapást, és ahelyett, hogy csökkent volna a termőterület, még számottevően gyarapodott is. „A filoxera-vész felléptével a bor-árak tetemesen megnövekedtek: a szabadkai mustért szivesen fizettek az 1890–92-es években 21–22 frt-ot.”⁹

Igen fontos mozzanat volt Szabadka szőlészeti és borászatának fejlesztésében a palicsi szőlőiskola létesítése 1889-ben. Fő feladata a szőlősgazdák szőlővesszővel való folyamatos ellátásának biztosítása, a helyes ültetés, metszés, szüretelés, helyes borkezelés stb., és a hozzáértő szőlészeti szakértők kinevelése volt. A 10 holdon elterülő szőlőiskola és mintatelep megtervezése és beindítása Rátz Sándor ötödik kerületi borászati vándor tanár nevéhez fűződik.¹⁰ „Fajok tekintetében a régi Kadarka helyett a bőven termő olasz Rizling, Kövidinka, Ezerjő, Mézes fehér, Szlankamenka, piros Veltelini foglalják el a tért fehér boroknak, míg a vörös bort adó fajták közül újabban a Nagy-Burgundi kezd terjedni; a legfinomabb csemege fajok a korai Chasselas-ok, Passa tutti, fehér és piros Kecskecs, Muscat Hamburg, Szemendriai stb. Úgy az újabb fajok fehér és vörös termései, mint a Kadarkából szűrt híres szabadkai »siller« nagy keletnek örvendenek, sőt határozottan kedveltebbek ma is, mint a szeszesebb hegyi sima borok.”¹¹

Ilyen körülmények közepette történt, hogy 1904. december végén városunk törvényhatósága is megajándékozott egy példány reklámkönyvecskével. A

városi tanács nemigen lehetett elragadtatva a könyvecske tartalmától, és nem is igen járhatott kézzől kézre, mert 1905. január 5-én csak ennyit írtak címlapjára: „Tudomásul – irattárba!” A tanács bizonyára sértve érezte magát, hogy egy „ilyen” kiadvány még, ha ezerszer is vicces, éppen nekik legyen címezve, akik már így is régóta azon ügyködnek, hogy a „boros” jelző ne fémljezze tovább városunk nevét. Vizsgáljuk meg azonban, hogy mennyire voltak megalapozottak a városi tanács e témával kapcsolatos sérelmei. Csoór Gáspár 1881-ben a következő, hízelgőnek nem éppen mondható sorokat írja városunkról: „Az egész ország előtt téves fölfogás uralkodik rólunk. Olyan kicsinylőleg nyilatkoznak, hogy a legszebb név, amivel illetnek: a boros Szabadka. És sokszor hajlandók vagyunk magunk is csak ennyit tartani önmagunkról” – majd így folytatja – „ezt a várost tényleg eljegyezte magának Bacchus, és állandóan szesztől párolgó nászt ülnek a lakói”.¹²

Való igaz, hogy bárhogyan is alakult az évi bortermés mutatója, azt mind egy cseppig „elnyelte” a város! Egy 1878-as történelmi-földrajzi leírás szerint: „A megyében termett bor közel sem elégíti ki a szükségletet, miért is Baranya és Szerém megyéből, valamint Temes megyéből, Versec tájékáról, sőt Arad megyéből is sok és jó bor szállítatik hozzánk. Nagyobb borkereskedő hely Baja, Újvidék, Kula. A megyei közönség nem csak a mennyiség, de a minőségre nézve is nagy tekintettel viseltetik. Az országban a mi megyénk, városok közt pedig Szabadka legtöbb bort fogyaszt.”¹³

Egy 1891-es leírásból a statisztikai adatokon kívül a szabadkai ember szép és érdekes jellembrázolása is megtalálható: „Bor átlag 40 ezer hektoliter terem évenként (felénél több siller), s ez mind itthon fogy el, sőt nem is elég, mert a szabadkai ember sokszor talál címet a rákőszöntésre melyet el nem fogadni, s vissza nem köszönteni épp olyan sértés, mint a kalapemelést nem viszonzni. A vendéglátásnál, mely közmondásosan szíves, legnagyobb élvezete a gazdának, ha vendégét megtöltheti, vagyis alaposan eláztathatja; hadd emlegesse meg, hogy Szabadkán járt.”¹⁴

1909-ből származó a kimutatás, miszerint: „A szabadkai szőlőterület meghaladja a 8000 holdat. A szőlőtermelés helyes irányát a gazdákknak a földműves-iskola adja meg, melynek mintegy ötven hold homoki szőlőtelepe van. A jelenlegi bortermelés mennyisége 90–100 000 hektóra tehető, mely nagyrészt helyben fogy el, sőt e mennyiséget még tekintélyes behozattal is kell növelni.”¹⁵ Nem lenne azonban teljes a felsorolás, ha végül nem idéznénk Iványi Istvánt, városunk nagy ismerőjét, ki nevezetes monográfiájában a szabadkai buncyevácok jellemzésénél a következőket írja: „A társas borivás valódi szenvedélye e népnek, s a bor valami lényeges tényező az ő társasági életében, úgyhogy már egyszerű látogatáskor is néhány pohár bort a vendégre rá nem köszönteni vagy a vendég részéről el nem fogadni, annyi mint a vendégszeretet és barátság maximáját sérteni meg. Semmiféle összejövetel nem gondolható bor nélkül; annál kevésbé, mert soknak éppen ez a célja. Így Gyümölcsoltó B. Asszony napján (márc. 25.) midőn a természet téli álmából felébredvén, a fák nedvvel telnek meg, a buncyevácok is összjönnek krvatyára, azaz hogy magukban is a vért szaporítsák; s ekkor sok vörös, de más színű bort is isznak. Még a halotti tor (podusa) is csak sok bor mellett tartható.”¹⁶

Minden ünnep és az ehhez kapcsolódó szokás, mint pl. az ismert prelo (azonos a magyar fonóval – az asszonyok fontak és énekeltek, a férfiak ittak

és duhajkodtak), materica (anyák napja, a 3. adventi vasárnap, ezüstvasárnap), oca napja (apák napja, a 4. adventi vasárnap, aranyvasárnap), karácsonykor az ún. polozsaj tartás (a gazda egy új kiválasztott vendégre bízta a gazdai teendők ellátását, mert ő már teljesen elázott, és így erre képtelen), húsvét, pünkösöd, mind-mind kiváló ürügyül szolgált a hordók csapra verésére, hogy a lakodalmi multságokat még csak ne is említsem, melyek olykor hetekig is eltartottak. Az ünnepi mulatozások záróakkordjaként meg kell említeni az ún. pratizást, vagy magyarul hazakísérést, mely abból állt, hogy a társaság egy eminens tagját zenével (leginkább tamburakísérettel) hazakísérik, felveszik a ház népét, nagy dáridót csapnak, esznek-isznak, és miután az összes bort megitták, továbbállnak, és most egy másvalakit kísérnek haza. Van egy nagyon szép leírásunk is az ilyen pratizások alkalmával lefolytatott kissé morbid csínytevésekről: „1848 előtt még nagyobb mértékben folyt a mulatozás; nemcsak sokáig, de folytonosan ittak; némelyik rá sem ért kijozanodni, már új multság kezdődött; sokat elbírní, dicsőség volt, amivel az illető hírre kapott; még most is 3–4 pohárral (trojanica) egyszerre köszöntenek egymásra, de régebben többel is; s pedig nem is csak bort, hanem féktelen jó kedvökben sokszor ihatatlan folyadékokat is hajtottak le torkukon. Ami csztelenséget részeg fővel kigondoltak, meg is tették mindjárt. Egy-egy elázottat teknőbe fektetvén úri társai a latin temetési énekeket” (circum-dederunt . . .) mondták el fölötte, erre kis port és földet vetettek reá, és kitették a téli hideg éjszakában az árokba. A cselédek józansága akadályozta meg, hogy gazdáik kedvtelésének szomorúbb következményei nem lettek. Máskor meg a kazal szalmát gyújtották meg egy ivópajtásukra, aki abba bújt el mámorával. Ismét más kicsapongó jó kedvében a kéményről köszöntötte fel a társaságot, s másik meg a kútba ereszkedett és onnan felelt reá stb.”¹⁷

A társas borivással kapcsolatban Iványi megállapítja, hogy eme „nemes” szokásokat a magyarok is örömmel átvették, és ők is ugyanúgy eljártak matericát és ocát köszönteni, ugyanúgy pratiztak stb. Végül ő is ugyanarra a következtetésre jut, hogy: „Ilyen körülmények között el is fogy Szabadkán minden évben az egész bortermés, sőt még vidékről is hoznak ide.”¹⁸

A felsorolt adatok tükrében most már világos, hogy miért is került a reklámkönyvecske olyan gyorsan az irattárba. Mint mondani szokás: „A jó bornak nem kell cégér”, így Szabadkának sem kellett öregbíteni hírnevét a borfogyasztás területén, mert már akkor híres-hírhedt borivóközpont volt a Monarchiában, és polgárai fittyet hányva a maligánokra, fogyasztották is eszméletlen mennyiségben.

Itt jut eszembe Louis Pasteurnak, a nagy francia tudósnek a felfedezése és mondása: „A bor a leghigiénikusabb és legegészségesebb ital!”, melyhez ugyebár kétség nem fér, ám a fent ismertetett tények alapján egyértelműnek tűnik, hogy dicső és nagy múltú polgártársaink e felfedezésében időben jóval megelőzték.

JEGYZETEK

¹⁻⁷ Szabadkai Történelmi Levéltár (a továbbiakban: SzTL). Városi tanács XII. 1887/1904; 27., 300. A nyomtatvány címe: Bort igyunk-e vagy pálinkát? Írták: Pogonyi Bernát r. k. lelkész és A nép egy barátja Zemplén megyéből. Budapest, 1904

⁸ Dr. Frisnyák Sándor: *Magyarország történeti földrajza*. Budapest, 1992, 133.

- ⁹ Dr. Borovszky Samu: *Magyarország vármegyéi és városai*. Bács-Bodrog vármegye II. Budapest, 1909. 405. (A továbbiakban: Borovszky, I–II.)
- ¹⁰ SzTL, 5531/polg. 1888, 14.
- ¹¹ Frankl István: *Szabadka szabad királyi város ismertetése*. Szabadka, 1899, 147.
- ¹² Csoór Gáspár: *Bácska társadalmi élete*. Budapest, 1881, 171.
- ¹³ Fridrik Tamás: *Bács-Bodrog vármegye földrajzi, történelmi és statisztikai népszerű leírása*. Szeged, 1878, 24.
- ¹⁴ *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képen*. Magyarország II. Budapest, 1891, 592.
- ¹⁵ Borovszky, I., 196.
- ¹⁶ Iványi István: *Szabadka szabad királyi város története* II. Szabadka, 1892, 593.
- ¹⁷ Uo., 594.
- ¹⁸ Uo.